

SOUTH-WEST
UNIVERSITY
·NEOFIT RILSKY·
BLAGOEVGRAD, BULGARIA

VOLUME 2
2004

SCIENTIFIC
Research

ELECTRONIC
ISSUE

РАЗБИРАЕМОСТ НА УСТНАТА РЕЧ ПРИ ДЕЦА СЪС СЛУХОВИ НАРУШЕНИЯ ОТ НАЧАЛЕН КУРС, ИНТЕГРИРАНИ В МАСОВО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ

Светослава Съева

РЕЗЮМЕ

В статията се разглежда проблема за качеството на продуцираната устна реч от деца със слухов дефицит от втори и трети клас, успешно интегрирани в масово училище. В резултат на проведено изследване в продължение на две учебни години се установяват интересни фактори, влияещи върху разбираемостта на устната реч на деца с увреден слух.

Проблемът за разбираемостта на устната реч при децата със слухов дефицит вълнува всички, които по един или друг начин са свързани със света на хората, живеещи в тишина.

Научно доказан факт е, че от цялата информация, която получава човешкият мозък 87% постъпва през зрителния анализатор, 9% - през слуховия и едва 4% - посредством други усещания (6).

Според посочените автори, човек долавя 40 000 импулса в секунда “посредством ушите, очите, дланите и всяка останала част от тялото си”, но е в състояние да разграничи отчетливо само няколко, като именно върху тях съсредоточава вниманието си.

Освен тези факти, Пийз и Гарнър твърдят, че между 60% и 90% от общуването между хората се осъществява несловесно (6).

Въпреки това, не може да се отрече водещата роля на речта /предимно в нейната устна форма/ за осъществяване на пълноценна комуникация. Речта запазва мястото си на водеща и унифицирана форма на общуване по целия свят.

Сензорното увреждане /в частност на слуха/ не се изразява просто с намаляване, промяна или прекъсване на информацията, достигаща до съзнанието на човека с увреден слух. Нарушенията във функцията на водещите сетивни анализатори оказва конкретно влияние върху формирането и протичането на основните психични процеси. Това влияние се засилва ако увредата възникне в ранна детска възраст.

Както отбелязва А. Балтаджиева (1), слуховата увреда прекъсва или затруднява естественото възприятие на устната реч.

Причините да се насочи вниманието към проблема за разбираемостта на устната реч при деца със слухови нарушения са многобройни. Някои от тях са:

1. Относително високата популация на хора със слухови нарушения /с тенденция за нейното увеличаване в световен мащаб/. Според различни съвременни литературни източници, по данни на А. Балтаджиева (1), от 4% до 6% от хората на нашата планета страдат от едни или други разстройства на слуха. Ако се приеме мнението на академик Н. А. Преображенски (по 1), общото число на глухите и слабочуващите индивиди в света е 5%. Тази

стойност е равна на 225 милиона души. Броят хора, който се получава, може да се сравни с населението на държава с размерите на САЩ!

2. Липсата на достатъчно специализирана литература в областта. Откриват се литературни източници, касаещи проблемите за формиране на правилно произношение, за модели на интегрирано обучение и др., но много от проблемите, с които се сблъскват децата със слухови нарушения, техните родители и масовите учители остават слабо разглеждани и малко изследвани.

3. Влиянето на увредения слух върху разбираемостта на речта и произношението.

4. Наличието на висок процент рискови фактори за увреждане на слуха.

5. Високият технологичен напредък. Тук се вземат под внимание предимно два аспекта: подобряване технологията за изработване на дигитални слухови апарати с по – висока акустична печалба и постиженията, свързани с резултатите от прилагането на кохлеарната имплантация. Вторият аспект се свързва и с

6. постиженията на съвременната медицина.

7. Интегрираното обучение като силен мотив за самоусъвършенстване на устната реч на глухото дете и др.

В областта на специалната педагогика /и в частност в сферата на слухово-речевата рехабилитация/ се използват редица специфични термини. Една част от тях са дискуссионни, а друга са утвърдени в теорията и практиката.

За да се разгледа пълноценно поставеният проблем, ще се изясни терминът “реч” и свързаните с него понятия “език” и “говор”.

А. Георгиева (2, 3) в две поредни статии обширно засяга именно тези “неясни концепти” в областта на речевата терапия. В посочените източници се проследяват понятията от техните исторически корени с последвалото ги преобразуване, видоизменяне и допълнение.

ЕЗИКЪТ е системата от кодове, която се използва за изразяване на мисли, чувства и настроения в различни ситуации. Съществуват много езици – английски, немски, жестомимичен и т.н.

Suzanne Hasenstab & John Horner (10) смятат, че езикът е “концентрирано понятие, включено в модела на комуникация.”

Както Muma твърди (по 10), прагматиката /като част от езика/ се съдържа в правилата, които всички ние знаем и използваме. Muma синтезира казаното по следния начин: ”кой какво казва, на кого, как, защо, кога и в каква ситуация”.

Според Dale, D.M.C. (9) езикът може да бъде дефиниран като “всяко средство, чрез което се обменят идеи, използвайки изкуствено структуриран набор от символи”. Същият автор твърди, че “езикът означава използването на думи /изговорени или написани/ по време на комуникация.

ГОВОРЪТ в условнорефлекторната теория се разглежда като едно от средствата за изразяване на езика, което е резултат от дейността на оралната, фарингеалната и ларингеалната мускулатура и е процес на продуциране на звукове за комуникация (2, 3).

Американският лингвист Noam Chomsky изказва през 60-те години на двадесети век гениалното предположение, че говорът е инстинктивно, вродено

качество на хората, обусловено от биологията на човешкия организъм. Научаването на думи, тяхното изговаряне /артикуляция/ и свързване в изречения /граматика/ са генно обусловени свойства на човешкия мозък – това се потвърждава от изследванията през последните години.

Развитието на познавателните науки, молекулярната биология и на методите за изучаване на мозъка чрез сканиране и визуализация доведе до своите резултати. През 1998 г. британски учени откриват гена, чието неправилно функциониране предизвиква смущения в говора /произлиза се от становището, че ако говорът е инстинктивен, той трябва да се обуславя от гените/. Той е разположен върху дългия клон на хромозома 7 и е наречен SPCN-1. Това откритие е резултат от дългогодишни изследвания върху членовете на семейство, засегнато от говорни проблеми (4).

РЕЧТА се определя като език в действие.

В условнорефлекторната теория основният концепт “реч” е общ. Речта има три страни: фонетична, лексикална и граматична. Тя е сложна психофизиологична функция на главния мозък (по 2, 3).

В невропсихологичната теория на Лурия равнището на кодирането и декодирането е означено като езиково, а “говорът” –двигателната дейност за продуциране на звукове – се означава като “реч” (по 2, 3). По данни на същата авторка, която взема под внимание трудове на Леонтъев, с въвеждането на дейностната теория термина “реч” се натовазва и със значението “общуване” – речта е дейност.

А. Георгиева (2, 3) сочи, че много и различни, понякога противоположни по смисъл и значение идеи и определения се категоризират с термина “реч”. Този процес еволюира до етап, в който пред посочения термин се поставя друга, доуточняваща значението му дума, която в последствие играе водеща роля за класифицирането на понятието като цяло словосъчетание. Имат се предвид следните примери, които не са единствени: “импресивна реч” /разбиране/, “експресивна реч” /пораждане/, “устна реч” /разбиране и говор/, “писмена реч” /четене и писане/ и т.н.

Според А. М. Шахнарович (8) децата не се раждат със “завършена концептуална схема”, предназначена за интерпретация на феномените на междуличностните отношения.

Същият автор твърди, че ако целта е да се разберат особеностите на когнитивните и лингвистични процеси у децата, необходимо е да се вземат под внимание и подробно да се изучат всички езици и езикови системи: жестовият език, устната реч, писменият език и др.

Неоспорим факт е, че независимо от това какъв език предстои да бъде овладян, за това трябва да съществуват редица условия и когнитивни предпоставки.

Езикът, речта и говорът преминават своето развитие по различен начин при децата със слухов дефицит в сравнение с тези, имащи нормално функционираща слухова система. Тази специфика на развитието и оформянето им се обуславя от същността на слуховата увреда, която е строго индивидуална при всяко дете.

Проблемът за устната реч се разглежда подробно от В. Кацарска. Тя твърди, че “овладяването на устната реч е възможно от напълно глухи деца, но процесът е сложен, продължителен и изисква наличието на много условия” (1).

По данни на цитирания автор, специалистите McGarr и Harris твърдят, че глухите деца демонстрират особености на речта си, характерни за речта на глухите хора. Тя се отличава с назалност, удължени паузи, особености на фонацията и произнасянето, дишането, несъгласуваност в действията на артикулационните органи и т.н.

В. Кацарска (1) смята, че “важно място трябва да заема изграждането на умения за ясно и правилно, от гледна точка на произносителните норми в езика ни, изговаряне на думите. Учениците трябва да се научат да възпроизвеждат тези речеви единици, като изговарят правилно съчетанието на звуковете в тях, спазват словесното ударение, запазват слоگو-ритмичния им строеж и ортоепичните правила в нашия език, породени най-често от процесите асимилация и дисимилация на звуковете в потока на речта”.

В своя труд В. Кацарска (5) подробно и многоаспектно разглежда проблемите на увредата на слуха, акцентирайки най-вече върху начините за постановка и автоматизация на звуковете, които се съдържат в българската фонетична система. Отделя се внимание на видовете нарушения при произнасяне на звуковете и начините за тяхната корекция.

По данни на К. Дионисиева (7), относно комуникативните особености на деца със слухови нарушения от масово училище, се установява, че основното средство за общуване в норма – устната словесна реч - не е по силите на 1/3 от всички наблюдавани случаи. При тях водещо е зрителното възприемане на устната реч. По отношение на собствената реч липсващият или силно нарушен слухов дефицит я прави своеобразна и трудноразбираема за околните.

Както отбелязват С. Lee и S. Antia (11), наличието на увредени деца, в частност на такива със слухов дефицит, “не води автоматично до тяхната интеграция в чуващия колектив”.

Предприе се проучването на проблема за разбираемостта на устната реч при деца със слухови нарушения от начален курс, интегрирани в масово училище.

ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Във връзка с разглеждането на посочения аспект се постави за **цел** провеждането на изследване за установяване на степента на разбираемост на устната реч на деца със слухови нарушения от начален курс, интегрирани в масово общообразователно училище. Изследването се проведе в рамките на две учебни години – 2000/2001г. и 2001/2002г. в 151-во СОУПИ, град София.

Оценката за степента на разбираемост се постави от деца – аудитори, връстници на изследваните.

Някои от по – важните **задачи**, чрез които може да се постигне целта са:

- теоретичен обзор на проблема у нас и в световен план;
- определяне на методика за провеждане на изследването;
- провеждане и анализ на резултатите;
- оформяне на изводи и обобщения.

Чрез реализацията на проучването се цели да се провери следната **хипотеза**: в начален курс устната реч на децата със слухови нарушения, интегрирани в масово училище е в общи линии разбираема, но съществуват някои нарушения, които следва да се отстранят посредством целенасочена, организирана и осъществявана от специалист слухово – речева рехабилитация.

УЧАСТНИЦИ В ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследвани са деца със слухови нарушения от трети клас. Те представляват експерименталната група. Групата на децата – аудитори се състои от техни чуващи връстници от същото учебно заведение. Съотношението между двете групи е : четири деца със слухов дефицит и също толкова деца в норма.

Относно степента на слухова загуба се фиксират следните диагнози: едно дете е слабочуващо, две деца са с практическа глухота и едно е глухо. Тези данни са посочени в аудиограмите на децата.

Интелектът и на осемте деца, участващи в изследването е в норма. Това се установи съвместно с психолог.

Възрастта на децата от експерименталната група е: 10г. и 6м. /50%/ и 11г. /50%/. При децата – аудитори: 9г. и 6м. /75%/ и 10г. /25%/. Видно е, че децата с увреден слух са по-големи от съучениците си. Това е факт, поради времето, отделяно за рехабилитация на слуха и говора, късната диагностика, отделянето на повече време за придобиване на училищна готовност и др.

Полът и в двете групи е съответно 75% -момичета и 25% -момчета. По този критерий не се наблюдават различия в групите.

МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

За да се осъществи целта на изследването, както и да се направят адекватни изводи от получените резултати, са използвани следните методи:

- анализ на литературни източници;
- проучване на училищната документация и за двете групи деца;
- диагностична беседа – с децата, техните учители и рехабилитатора на слуха и говора;
- съпоставителен анализ – използва се при сравняването на данните, получени от всяка група по отделно, както и сравняването на резултатите между двете групи;
- констатиращ експеримент – чрез него се установи степента на разбираемост на устната реч при децата с нарушения на слуха.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Експериментът се състои от три серии, включващи следния лингвистичен материал: 1 серия - думи; 2 серия - изречения; 3 серия - свързан текст.

Експериментална група

Децата бяха предразположени по подходящ начин /те взеха участие в изследването не като група – работата с тях бе индивидуална/. Предоставиха им се 72 думи за прочит /серия №1/, а след това сами съставиха 24 изречения с

избрани от тях думи от вече прочетените /серия №2/. Изследователската процедура продължи със самостоятелно съставяне на разказ по сюжетна картина /серия №3/. Необходимо е да се отбележи, че всяка от думите, включени в първата серия на изследването, се онагледява с подходяща цветна картинка. Това се направи с цел да се избегне незнанието или неразбирането на някои от думите, които включваха както съществителни имена, така и глаголи. Прочитането на лингвистичния материал и от трите серии се документира на аудио касета. Между трите серии съществува няколко месечен интервал.

Група на аудиторите

Деца се инструктираха по начин, подходящ за възрастта им. Тяхната задача се състои в това да попълнят на специално приготвени за целта бланки точно това, което са чули да се произнася от аудио записа, дори то да им се струва безсмислено. Процесът на аудиторите се извърши групово.

Очакванията са степента на разбираемост да се повишава с всяка следваща серия, защото думите, като самостоятелни единици са по-трудно разбираеми /съчетава се липсата на логическа връзка между тях и нарушенията на произношението на децата с увреден слух/. В изреченията думите са логически съчетани, но предходното изречение не е свързано със следващото. В разказа по картина се проявява способността на децата със слухови нарушения да обмислят своето изказване и би следвало да се наблюдава логическа връзка, която да улесни разбираемостта.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Ще се опишат критериите, по които се направи анализа за всяка от сериите.

За серия №1:

Критерий №1-вместо необходимата за произнасяне дума е възприета по слухов път друга дума с определено значение, но с различен брой звукове или срички. Например: “бебе” – “припек”.

Критерий №2-вместо необходимата за произнасяне дума е възприета по слухов път друга дума с определено значение, при която е различен само един или няколко звука от тези на произнесената. Броят срички е еднакъв. Например: “бизон” – “бидон”.

Критерий №3-вместо необходимата за произнасяне дума е възприета по слухов път друга дума без определено значение с различен брой звукове или срички. Например: “нож” – “нотх”.

Критерий №4-вместо необходимата за произнасяне дума е възприета по слухов път друга дума без определено значение, но с еднакъв брой звукове или срички с тези на произнесената. Например: “дини” – “тете”.

Критерий №5-думи, напълно опознати от аудиторите.

Критерий №6-неопознати думи /това са думите, отбелязани с черта “ – “ след второто и окончателно прослушване на аудио записа/.

За серия №2 и №3

Критерий №1-изречения със смисъл, но различен от този на произнесените. Например: “Корабът е дълъг”. – “Мама носи рокля”

Критерий №2-изречения без смисъл. Например: “Дядо има лула”.-“Алиба румба”.

Критерий №3-изречения, напълно съответстващи на произнесените.

Критерий №4-неопознати изречения /отбелязани с черта/.

Представят се процентните стойности на разбираемостта на устната реч на всяко дете с увреден слух за всяка серия по отделно. За целта се използва критерия “напълно опознати думи/изречения”. За серия №1 това е критерий №5, а за серии №2 и №3 – критерий №3.

Средна разбираемост на устната реч на Е.Х.

Серия №1-16,5%

Серия №2-0%

Серия №3-0%

Средна разбираемост на устната реч на А.С.

Серия №1-31,75%

Серия №2-11,75%

Серия №3-27%

Средна разбираемост на устната реч на Х.К.

Серия №1-13,75%

Серия №2-3%

Серия №3-0%

Средна разбираемост на устната реч на Д.А.

Серия №1-37,25%

Серия №2-17,75%

Серия №3-40%

Очакванията за повишаване на разбираемостта на речта с всяка следваща серия не се оправдаха. За така получените резултати има редица причини. Ще се отбележат някои от по-важните:

- силната степен на **аграматизъм** /при самостоятелното съставяне на изречения и на съчинението по картина/;

- изключително **обективната обстановка** по време на изследването – децата – аудитори разчитат единствено на слуховото си възприятие, за да разпознаят дадена дума или изречение. Отсъстват факторите: лично присъствие на детето с увреден слух, отчитане на мимиката, позата на тялото, жестовете, невербалното поведение като цяло и т.н.

- отбелязва се присъствието на явлението **антиципация**, а именно предугаждане, досещане на още нечуто до край изречение. Децата – аудитори се базират на някоя опозната от тях дума и сякаш “престават да чуват” края на изречението, считайки, че знаят какво ще бъде произнесено.

Интерес будят следните феномени, проявили се по време на изследователската процедура. Един от тях е факта, че децата с увреден слух бяха инструктирани свободно и самостоятелно да съставят разказ по дадената картина, а броят изречения, които представляват съчинението и при четирите деца е почти идентичен: съчиненията на Е.Х. и А.С. се състоят от 14 изречения /независимо от тяхната дължина и смисъл/, а разказите на Х.К и Д.А. се състоят от 15 изречения.

Интересни са и решенията за озаглавяване на съчиненията – те всички са различни – “Лято”, “Играе”, “Парка”, “Играя топка”. Всяко дете пречупва

случката, която е изобразена през своята лична гледна точка, осмисля картината спрямо своя житейски опит.

ИЗВОДИ

Факторите, които повлияват върху така получените резултати са разнородни и многоаспектни. Ще се изброят някои от по-съществените от тях, касаещи децата от експерименталната група:

- интелектуален потенциал;
- време на настъпване на слуховото нарушение;
- време на откриване и диагностициране на слуховото нарушение;
- степен на слухова загуба;
- правилно осъществявана слухово-речева рехабилитация;
- подпомагане и позитивно отношение /или не/ от страна на семейството;
- последователност в процеса на развитие и тренировка на слуха;
- пълноценно използване на остатъчния слух;
- висока степен на професионална подготовка на специалиста, осъществяващ корекционната работа;
- индивидуални особености на детето с увреден слух;
- семейна ситуация /как семейството приема увреждането/;
- положително /или не/ отношение на детето към процеса на слухово-речева рехабилитация.

Целта на предприетото проучване се реализира чрез изпълнение на поставените задачи. Това от своя страна доведе до потвърждаване на формулираната хипотеза.

Резултатите са обнадеждаващи, но и незадоволителни, тъй като в средните стойности за разбираемост на устната реч не се наблюдава достигане дори на 50%. За осъществяване на пълноценна устна комуникация е необходима висока разбираемост на произносителната страна на речта!

Следва целенасочената работа в тази сфера да продължава.